

шення трудового потенціалу регіону;

— створення умов для зменшення зовнішньої міграції (підвищення рівня доходів населення, поліпшення соціального забезпечення) та досягнення позитивної тенденції динаміки внутрішньої міграції, що забезпечить збільшення трудового потенціалу регіону.

Література

1. Головне управління статистики у Тернопільській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу:

<http://www.ternstat.tim.net.ua/page26.html>.

2. Державна служба зайнятості [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dcz.gov.ua>.

3. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [<http://www.ukrstat.gov.ua>].

4. Західна Україна бідніша за східну, але живе краще [Електронний ресурс] — Режим доступу:

[<http://www.unian.net/ukr/news/news-464526.html>].

5. Тернопіль — четвертий в Україні [Електронний ресурс] — Режим доступу: [<http://te.20minut.ua/news/10206194>].

Стаття подана до редакції 27.10.2011

УДК 911.373.314

Я. Ю. Штокало, канд. геогр. наук,
доц. кафедри управління персоналом і регіональної економіки,
Тернопільський національний економічний університет

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОГО РІВНЯ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто класифікацію чинників, які безпосередньо впливають на рівень життя населення, і практична цінність такої класифікації пояснюється можливістю виявлення причин, від яких залежить рівень життя населення на рівні держави та безпосередньо в регіонах і навіть окремих населених пунктах.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: рівень життя населення, класифікація чинників, регіональні чинники, локальні чинники, комфортність життя, соціальна політика держави.

АННОТАЦИЯ. В статье рассмотрено классификацию факторов, непосредственно влияющих на уровень жизни населения и практическая ценность такой классификации объясняется возможностью выявления причин, от которых зависит уровень жизни насе-

лення на уровне государства и непосредственно в регионах и даже отдельных населенных пунктах.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: уровень жизни населения, классификация факторов, региональные факторы, локальные факторы, комфортность жизни, социальная политика государства.

ANNOTATION: The classification of causatives which deeply influence the level of life of population is conducted and the practical of this classification is explained by possibility of revealing these causatives, on which the level of life of population in the state and in the regions separately and even in the settlements depends.

KEY WORDS: quality of life of population, classification factors, regional factors, local factors, comfort of life, social policy.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими завданнями. Рівень життя населення є однією з найважливіших соціально-економічних категорій, що характеризує становище людини в суспільстві. Його підвищення має бути пріоритетним напрямком державної соціально-економічної стратегії, спрямованої на реалізацію засад соціально орієнтованої ринкової економіки і є об'єктом дослідження багатьох суспільних наук.

Поєднуючи в собі характеристику різних аспектів та компонентів життєдіяльності людини, рівень життя населення стає своєрідним мірилом загальної оцінки ефективності державної соціально-економічної політики.

Ефективна державна політика, спрямована на забезпечення досягнення відповідного життєвого рівня населення, може бути реалізована лише за умови всебічного врахування системної дії різноманітних чинників та застосування повної системи показників оцінки рівня життя.

Для регіональної економіки особливо важливим є розкриття регіональних закономірностей формування рівня життя населення із врахуванням показників економічного, соціального, екологічного і духовного розвитку територіальних спільнот людей і регіонів загалом.

Аналіз останніх публікацій, на які покликається автор. Узагальнення світового і вітчизняного досвіду визначення конкретних параметрів, за допомогою яких можна оцінити ступінь задоволення соціально-економічних потреб людини, свідчить про те, що на сучасному етапі ще не визначені обґрунтовані критерії об'єктивної оцінки показників, на основі яких можна визначити реальний стан рівня життя різних соціальних верств населення.

Різні аспекти рівня і якості життя населення досліджували вітчизняні і зарубіжні вчені: Д. Богиня, М. Долішній, С. Дорогунцов, Е. Лібанова, В. Пономаренко, М. Кизим, В. Жеребін, В. Мандибура, Н. Рімашевська, Л. Черенько та ін. Ці дослідники виділяють ряд невирішених проблем, а саме: визначення узагальнюючого критерію оцінки рівня і якості життя населення; вибір інтегральних кількісних показників оцінки рівня життя населення; розмежування понять «рівень життя населення» і «якість життя населення», розробка інтегральної оцінки якості життя населення.

Формулювання мети. Метою статті є аналіз і класифікація чинників формування рівня життя населення для визначення основних напрямків забезпечення належного рівня добробуту населення.

Виклад основного матеріалу. В економічній літературі вже здійснювалися спроби аналізу і класифікації чинників впливу на рівень життя населення. До останніх відносили спосіб поєднання робочої сили із засобами виробництва, положення соціальних груп у системі відтворення робочої сили, характер праці, а також рівень розвитку матеріально-технічної бази суспільного виробництва, галузей матеріального виробництва і сфери послуг, рівень і темпи зростання продуктивності праці, насиченість споживчого ринку, обсяги будівництва соціально-побутових об'єктів, рівень і структуру зайнятості. Ці дослідження стосуються виявлення окремих чинників впливу на рівень життя населення без їх належної систематизації і класифікації.

При дослідженні матеріальної складової рівня життя населення чинники, що визначають розмір і диференціацію доходів населення, об'єднують у дві групи: економічні і демографічні. До перших відносять ті, які визначають відмінності в оплаті праці: рівень розвитку окремих галузей промисловості, ступінь технічної озброєності підприємств, умови праці, відмінності між працею різної інтенсивності, складності, ефективності і суспільного значення. До чинників формування обсягу, характеру і структури особистих та суспільних потреб відносяться: продуктивність суспільної праці, обсяг сукупного суспільного продукту; статеві-вікова та сімейна структура населення; природно-кліматичні умови; місце проживання (в тому числі диференціацію матеріальної бази виробництва) і пов'язані з ним особливості культури споживання, його традиції.

Класифікація чинників, які впливають на рівень життя населення, здійснюється в сучасній науковій літературі за кількома ознаками:

1) за особливостями впливу на рівень життя населення: чинники, що впливають безпосередньо та опосередковано;

2) за сферою дії: чинники, що впливають на рівень життя населення загалом, та чинники, які впливають на окремі його елементи;

3) за участю у формуванні рівня життя: на глобальні (рівень розвитку держави), регіональні та локальні чинники;

4) за видом впливу: виробничі, економічні, демографічні, кліматичні тощо.

Аналіз запропонованих у науковій літературі класифікацій чинників впливу на рівень життя населення, дозволяє зробити висновок, що вони є доволі складними, мають позитивні і негативні моменти. До перших відносимо розподіл сукупності чинників на чинники впливу зовнішнього середовища (чинники об'єктивні) та чинники-характеристики населення (чинники суб'єктивні). Серед негативних — те, що в одних випадках показники рівня життя характеризуються як чинники, що його визначають, а в інших — як показники, на які впливає багато різних чинників. При аналізі чинників, що впливають на рівень життя населення, не виділяють територіальні (регіональні) чинники, які визначають особливості формування і зміни рівня життя населення на сучасному етапі соціально-економічного розвитку країни та окремих її регіонів.

Різноманітна класифікація чинників необхідна для всебічного аналізу рівня життя населення, але для нас важливо запропонувати й обґрунтувати таку, яка б повніше враховувала сутність досліджуваної категорії та її системний характер, дозволяла виявити найвагоміші з чинників впливу на різних рівнях. Зауважимо, що при класифікації чинників необхідно розглядати їх у взаємозалежності та взаємозв'язку. Пояснюється це тим, що ширше охоплення чинників даватиме цілісне уявлення про стан рівня життя населення, його ймовірні зміни. При класифікації чинників, що впливають на рівень життя населення, ми будемо виходити, в першу чергу, з особливостей самої категорії «рівень життя» населення, організації і управління ним. Оскільки базовими складовими рівня життя населення є потреби людей та можливості для їх задоволення, то необхідно виявити і класифікувати чинники, які на них впливають. Сукупність виявлених чинників являтиме собою потенційні напрямки стабілізації та поліпшення рівня життя населення, потенціал реалізації яких, в свою чергу, залежить від ряду інших чинників. Це означає, що система чинників впливу на рівень життя населення є складною, а самі вони можуть класифікуватися за різними ознаками. Завдання ж полягає у виділенні інших груп чинників, визначенні їх впливу на рівень життя людей.

Досліджуючи підходи до класифікації чинників, ми дійшли висновку, що вона має враховувати їх якомога повніший вплив на рівень життя населення. Як одну з важливих ознак такої класифікації взято рівень виникнення чинників, методична і практична цінність якої пояснюється можливістю виявлення причин, від яких залежить рівень життя населення на рівні держави та безпосередньо в регіонах і навіть в окремих населених пунктах. Отже, основними чинниками впливу на рівень життя населення є загальні, а саме: законодавча база та нормативно-правове забезпечення розвитку місцевості; соціальна і економічна політика держави; інвестиційна, інноваційна, правова, кредитна, зовнішньо-торгівельна політика.

Регіональні чинники впливають безпосередньо на рівень життя людей у даному регіоні, це такі, як: тип освоєння території і рівень соціально-економічного розвитку; соціальна політика у регіоні; демографічна ситуація та особливості розселення людей; підтримка інноваційного розвитку території; природні та екологічні умови.

Локальні чинники визначають особливості формування доходів та витрат людей, комфортність їх проживання у населеному пункті, це: тип населеного пункту; природні умови; економічна діяльність та соціально-професійні чинники; історико-географічні та етнічні чинники; характеристика домогосподарств.

Розглянемо вплив загальнодержавних чинників на життєвий рівень населення:

1. Законодавче та нормативне забезпечення розвитку місцевості як чинник впливу на рівень життя населення визначає і правила економічної поведінки громадян, встановлює правові гарантії тих чи інших можливостей для задоволення потреб.

2. Соціальна політика держави, яка визначає цілі і напрямки діяльності органів державної влади стосовно поліпшення рівня життя населення. Вона конкретизується через різні проекти і програми, наприклад, Стратегію подолання бідності, комплексну програму зайнятості населення, Програму адресної допомоги малозабезпеченим громадянам і т. д.

3. Тип освоєння території, рівень соціально-економічного розвитку, його підгалузей, певних територій. Визначається ресурсною забезпеченістю, необхідністю досягнення не лише продовольчої, підвищення економічної безпеки держави, а й створення умов для стабілізації і поліпшення рівня життя населення, формування середнього класу.

4. Інвестиційно-інноваційна, податкова, кредитна, зовнішньо-торгівельна політика. Це інноваційна підтримка регіону, забезпе-

чення доступу до нової техніки, поглиблення контактів науки і виробництва, розробки та впровадження нових технологій, вдосконалення засобів праці та виробництва, поліпшення його організації для підвищення ефективності функціонування господарства в цілому, збільшення частки кваліфікованої праці, зростання доходів зайнятих завдяки інтенсифікації виробництва. Організаційно-економічні напрямки інноваційного розвитку господарства включають поглиблення спеціалізації, підвищення концентрації певної галузі, людської діяльності.

5. Кліматичні чинники опосередковано впливають на рівень життя населення через стан галузей, які вони обумовлюють (сільське господарство, рекреація та ін.). Наприклад, в умовах природного лиха сільське господарство несе збитки, знижуються доходи зайнятих у галузі, доходи орендодавців і погіршується рівень життя населення.

6. Екологічні чинники. Врахування цих чинників пояснюється їх опосередкованим, проте вагомим, впливом на рівень життя населення. Адаже ерозія, зневоднення, засолення та виснаження земель через недотримання сівозміни призводять до виведення таких ґрунтів з сільськогосподарського обороту, зменшення продуктивної земельної площі і посівів, зниження кількості та якості врожаїв.

7. Система управління розвитком територій включена до сукупності чинників впливу на рівень життя, оскільки від ефективності її функціонування залежить вирішення питань збереження та розширення існуючих і створення нових можливостей для задоволення потреб людей.

Отримання регіонами більшої самостійності у вирішенні соціально-економічних проблем підвищує вагомість чинників регіонального характеру, до яких відносимо:

— *тип регіону, рівень економічного розвитку, території пріоритетного розвитку* характеризує роль і місце території в ньому, основні проблеми її соціально-економічного розвитку, наявність ресурсів для розв'язання існуючих проблем, розвитку виробничої та соціальної сфери;

— *соціальна політика регіону* визначає діяльність щодо розв'язання конкретних соціальних проблем місцевості і відображається у концентрованому вигляді в програмах соціально-економічного розвитку регіону з визначенням основних напрямків діяльності для досягнення конкретної мети — забезпечення сталого розвитку місцевості;

— *фінансування розвитку* як чинник впливу на рівень життя населення характеризує видатки з обласного і місцевих бюджетів

на вирішення соціальних проблем районів області, в тому числі відповідність фактичного рівня фінансування запланованому за кожною статтею, підтримку розвитку господарства регіону в цілому (підвищення його технічної оснащеності, поліпшення умов кредитування, участь регіону у забезпеченні захисту виробників від природного лиха);

— *підтримка інвестиційно-інноваційного розвитку території* опосередковано впливає на рівень життя населення через стан розвитку господарства, супутніх галузей, об'єктів соціальної сфери і передбачає фінансування регіональних наукових досліджень, запровадження передових технологій, стимулювання науково-технічних розробок, впровадження їх результатів на практиці;

— *кліматичні*, від яких залежить ефективність функціонування сільського господарства, результати діяльності агроформувань і доходи їх працівників та орендодавців, а, отже, і їх матеріальний рівень життя, вони впливають також на розвиток галузей рекреації та ін.;

— *екологічні чинники* впливають на формування потреб людей у певних продуктах харчування, послугах закладів соціальної сфери (зокрема лікарень, санаторіїв), а також стан сільгоспугідь, який визначає можливості забезпечення зростання обсягів сільськогосподарського виробництва, його доходності і підвищення доходів населення, а також на умови життя людей;

— *економічні чинники*, які характеризують рівень та динаміку цін на продовольство, товари і послуги в регіоні, економічну політику регіональних органів влади з покращення рівня матеріально-технічного забезпечення, фінансової підтримки області, її кредитування;

— *демографічні чинники* (чисельність населення, його вікова, соціально-професійна структура), від яких залежить попит населення на продукти харчування, інші блага і послуги, зокрема соціальні.

Загальнодержавні і територіальні чинники впливу на рівень життя населення пов'язані між собою, відбувається їх взаємовплив.

Локальні чинники впливу на рівень життя населення поділяємо на чинники-характеристики самого населення та чинники зовнішнього середовища.

Серед останніх одним з найважливіших є *тип населеного пункту*. Цей чинник представляє поселенський аспект: його тип (міський чи сільський) і розмір, адміністративний ранг, роль у системі розселення, ступінь облаштованості його території. Від того, де живе родина — у великому і центральному населеному пункті чи периферійному і слаборозвиненому, залежить побут, дозвілля

і, головне, можливість працювати, а отже і рівень життя. У малолюдних, вимираючих і занепадаючих селах менше місць для прикладання праці в суспільному виробництві, переважає зайнятість в особистому селянському господарстві, яка характеризується невизначеністю соціально-економічного статусу значної частини сільського населення працездатного віку, зайнятого в ньому.

Соціально-професійні чинники характеризують трудовий статус працівників: зайнятий чи безробітний, працівник підприємства, соціальної сфери, службовець. Від цього залежать економічні можливості родини. До цієї групи відносимо і такі чинники, як характер праці, її інтенсивність, важкість, залежно від яких формуються потреби у продуктах харчування, відпочинку.

Історико-географічні та етнічні чинники пов'язані з походженням людини (місце народження, попередні міграції, чи є людина корінним жителем, чи переїхала з іншого населеного пункту), її життєвим шляхом, національними традиціями і способом життя.

Особистісні характеристики жителів включають норми, цінності, очікування, мотивації, а також ті феномени свідомості, що, наприклад, відрізняють селян від інших соціальних груп суспільства.

Висновки та перспективні напрями досліджень. Рівень життя населення формується і змінюється під впливом сукупної дії чинників різного рівня, проте в кожний конкретний період часу переважає сила впливу окремих з них і вони є домінуючими для людини, родини, соціальної групи і суспільства в цілому. Причому, існує взаємозв'язок не тільки між рівнями чинників, а й між чинниками окремих рівнів. Таким чином, формування і зміна рівня життя населення є багаточинниковим процесом, управління яким потребує обліку якомога більшої кількості чинників, а його адекватний аналіз — комплексу показників, які б враховували їх вплив.

Література

1. Жеребин В. М., Романов А. Н. Уровень жизни населения. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. — 592 с.

2. Коломийчук В. С., Шевчук Л. Т., Шульц С. Л. Стратегічні засади соціально-економічного розвитку регіону (методологія, методи, практика). — Тернопіль: Укрмедкнига, 2002. — 278 с.

3. Рівень життя населення України / НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж., Держ. ком. статистики України; За ред. Л. М. Черенько. — К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2006. — 428 с.

4. Татаревська М. С. Рівень життя сільського населення: оцінювання та напрями поліпшення: Монографія. — Одеса, 2007. — 298 с.

Стаття подана до редакції 25.10.2011